

Васильченко О. П.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВО НА ДОСТУП ДО МЕРЕЖІ: НАДАТИ НЕ МОЖНА ПОЗБАВИТИ

Анотація. Автор аналізує право на доступ до Інтернету в найбільш широкому значенні з першочерговим акцентом на безпосередньому фізичному доступі (так званий фізичний бар'єр) до Інтернету, адже розвиток інформаційного суспільства неможливий без сучасного та ефективного регулювання ринку електронних комунікацій. Відсутність можливості користуватися Інтернетом позбавляє можливості реалізувати низку прав людини й громадянина, отже, робить гарантії щодо їх реалізації онлайн та особливості такої реалізації вторинними щодо наявності доступу до мережі. Нині Інтернет став ключовим засобом, завдяки якому люди можуть здійснювати своє право на свободу думок та їх вільне вираження, гарантоване Загальною декларацією прав людини й Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Актуальність теми підсилюється проведенням у кінці листопада цього року Міжнародним форумом з управління Інтернетом, на якому на тлі викликів з безпосередньою реалізацією прав людини в Інтернеті та проблемних аспектів такої реалізації досі значна увага приділяється питанню безпосереднього доступу. Зокрема, досить детальний аналіз питання цифрового розриву в Україні наводиться у звіті міжнародної організації «Фрідом Хаус». Увага приділяється сучасному стану доступу до Інтернету в Україні з огляду на непідконтрольність Україні деяких територій на сході. Автор також звертається на проєкту Закону про «Про електронні комунікації», який визначає повноваження держави щодо управління зазначеною діяльністю та її регулювання, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у цій діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами.

Ключові слова: доступ до Інтернету, цифровий розрив, інфраструктура, Інтернет, права людини.

Постановка проблеми. Сьогодні Інтернет став ключовим засобом, завдяки якому люди можуть здійснювати своє право на свободу думок та їх вільне вираження, гарантоване Загальною декларацією прав людини й Міжнародним пактом про громадянські та політичні права.

Унікальність Інтернету полягає в тому, що він є не тільки засобом зв'язку та важливим джерелом інформації, але й сучасною публічною інфраструктурою, яка дає змогу кожній людині отримувати доступ до культурних, освітніх, громадських, політичних та інших ресурсів, різноманітних послуг тощо. Сьогодні в Україні доступ до мережі Інтернет не є таким, який гарантується державою на рівні з іншими правами людини. Отже, вірогідними лишаються такі ситуації, коли доступ до Інтернету може бути обмежений через відсутність інфраструктури. Автором пропонується обговорити саме проблеми

інфраструктурного характеру як фізичний бар'єр первинного доступу до Інтернету.

Аналіз літератури з питання проблем доступу до Інтернету дає змогу визначити низку дослідників, які у своїх працях приділяють увагу різним аспектам цієї актуальної тематики. Так, потрібно назвати таких науковців, як А. Ван ден Борн, В.О. Маркова, І.В. Мукомела, К.Б. Левченко, І.М. Рущенко. Хоча це не є предметом дослідження статті, все ж таки варто згадати, що окрему увагу також приділяють дослідженню проблемних питань доступу до Інтернету дітей (зокрема, О.А. Гончаренко).

Мета статті полягає в аналізі права на доступ до Інтернету в найбільш широкому значенні з першочерговим акцентом на безпосередньому фізичному доступі до Інтернету.

Вклад основного матеріалу дослідження. Конституційне право на доступ до інформації з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій підлягає подальшому серйозному розширенню й впровадженню. При цьому під правом на доступ слід розуміти право на доступ до мережі як щодо наявності відповідної інфраструктури, так і стосовно можливості нею користуватися без обмежень як засобом реалізації права на свободу отримання та поширення інформації, гарантованого основними міжнародно-правовими документами, такими як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права та Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [3].

Дійсно, Інтернет істотно збільшив можливості громадян для реалізації їх конституційних прав. У міжнародно-правових актах доступ до Інтернету проголошується передумовою до реалізації фундаментальних прав і свобод людини й громадянина. Фактично велика кількість прав, передбачених регіональними документами з прав людини й громадянина, які знайшли своє закріплення також на національному рівні, такі як свобода слова, право на доступ до інформації, право на вільний розвиток своєї особистості, право на таємницю листування (у зв'язку з Інтернетом воно читається як інтернет-листування) та телефонних розмов (в Інтернеті це, наприклад, таємниця скайп-зв'язку), право мирно збиратися, право об'єднуватися в політичні партії, набули абсолютно нового значення з наявністю та доступністю до мережі Інтернет, адже він перетворився на засіб, за допомогою якого люди реалізують ці права. Інтернет став важливим засобом комунікації, джерелом отримання й поширення інформації та публічною інфраструктурою. Він дає змогу кожній людині отримувати доступ до культурних, освітніх, громадських, політичних та інших ресурсів, різноманітних послуг тощо. Саме це дає підстави стверджувати, що право на доступ до Інтернету

є фундаментальним правом людини [4]. Однак, якщо ми говоримо про надання права на доступ у вищезгаданому сенсі, все ж таки не можна обійти питання його забезпечення саме у зв'язку з інфраструктурою доступу до Інтернету (проблема «цифрового розриву»).

Інтернет справді є потужним інструментом для включення, можливо, найкориснішим інструментом. З іншого боку, сам Інтернет, якщо його не використовувати в правильному напрямі, легко приведе до «цифрового виключення». Дуже багато зусиль і років пішло на те, щоби створити доступ до мережі для приблизно половини населення світу, невже стільки ж знадобиться для стовідсоткового підключення? Адже Генеральний секретар ООН «наголошує на необхідності нікого не залишати позаду» в цифровому світі [5, с. 15].

Глобальна статистика свідчить про те, що середня вартість доступу до Інтернету продовжує падати, понад 70% населення світу зараз живе в межах мобільних мереж. Однак, незважаючи на посилення поінформованості та розвитку, залишаються численні форми цифрових поділів: від доступу та зв'язку до розбиття потенціалу та статі. При цьому зростає консенсус щодо необхідності більш різноманітних перспектив політики стосовно першопричин та наслідків цифрового включення [6].

Автор прагне проаналізувати так звану сіру зону наступного етапу підключення, спричинену поглибленням диференціації розвитку інформаційних потенціалів різних країн світу на якісному рівні внаслідок постійного нерівномірного вдосконалення Інтернету. «Глобалізація міжнародних зв'язків, яка здійснюється на основі інтенсивного розповсюдження інформаційних технологій, значно розширила коло акторів, проте не тільки не вирішила, а, скоріше, навіть посилила проблему нерівномірності їх соціально-економічного розвитку, що спричинило виникнення такого явища, як цифровий розрив» [7].

Під цифровим розривом розуміється дисонанс інформаційних можливостей між різними країнами. Ілюстрацією цього розриву є той факт, що перша у світі мережа зв'язку четвертого покоління (4G) була запущена в Китаї ще у 2007 р. [8], тоді як у нашій державі комплекс відповідних заходів був запланований на кінець 2017 – початок 2018 рр. [9, с. 62–63]. У теорії права виділяють концепцію цифрової нерівності як внутрішньодержавний фактор інформаційно-правових відносин, а ст. 21 Конституції України закріплює, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [10].

Отже, аналізуючи питання актуальності вищерозглянутого аспекту сутності доступу до Інтернету в Україні, пропонуємо звернутися до звіту міжнародної організації «Фрідом Хаус», одним з напрямів діяльності якої є питання свободи щодо доступу до інформації, яка при цьому включає запропонований нами концепт фізичного доступу. Важливим акцентом дослідження є також врахування особливостей ситуації в Україні в розрізі наявності тимчасово окупованих територій. Згідно з даними «Фрідом Хаус» доступність та легкість доступу досить сильно різняться в різних регіонах України [11]. За відсутності українських провайдерів інтернет-трафік на окупованих територіях зараз значною мірою рушив через Росію [12].

Розвинена інфраструктура в міських районах, хоча міський та сільський поділ з часом дещо звужується, є характерною для більшості країн світу. Проникнення Інтернету в сільській місцевості зросло із 45% у 2015 р. до 52% у 2017 р., згідно з однією

оцінкою [13]. Більшість людей має доступ до Інтернету з дому чи роботи, хоча багато кафе та ресторанів надають безкоштовний Wi-Fi. Доступ також поширений у публічних бібліотеках, школах, торгових центрах та аеропортах. Він також став частково доступним у громадському транспорті. Щомісячні передплати є досить доступними для більшості населення, щомісячна широкопasmово фіксована лінія коштує від 80 до 130 гривень, а щомісячна мобільна широкопasmово вартість становить лише 40–70 гривень у 2017 р.

Використання мобільного Інтернету продовжує зростати в Україні. За деякими даними 42% українців користувалися смартфонами або мобільними телефонами для доступу до Інтернету у 2017 р., а сьогодні є всі підстави говорити про подальше зростання власників смартфонів [14]. Мобільні оператори отримали ліцензії 3G у 2015 р., що значно полегшує використання мобільного Інтернету. Хоча швидкість і покриття залишаються відносно низькими порівняно з послугами мобільного зв'язку в інших країнах [15], мережа 3G продовжувала розширюватися до більшої кількості міст у 2017 р. [16]. У січні 2018 р. провідні українські оператори мобільного зв'язку отримали ліцензії 4G, що сприяє вищій якості мобільного інтернет-з'єднання по всій країні [17].

Незважаючи на відсутність достовірної інформації про доступність Інтернету та рівні проникнення в так званих ДНР та ЛНР, ЗМІ зазначають, що деякі громади мають обмежений доступ до Інтернету через погану інфраструктуру та низьку швидкість зв'язку [18]. Повідомляється, що вартість щомісячних підписок порівняно однакова в окупованих районах, хоча ціни коливаються залежно від компанії та якості обслуговування, отже, сильно різняться [18].

Як видно, Україні є куди прагнути щодо забезпечення доступу до мережі. При цьому можна звернутися до досвіду інших країн, адже в країнах, що розвиваються, проблема цифрового розриву так само перебуває на порядку денному. Так, за останні чотири роки в Аргентині було створено 2 мільйони точок фіксованого широкопasmового доступу; охоплено 90% населення покриттям 4G; збільшено кількість волокон для доступу до домашньої мережі з 1,8% до 10% за останні три роки [19]. Цікаво звернути увагу на те, що такий прогрес став можливим завдяки тісній співпраці публічного й приватного секторів. Слід підкреслити, що так би мовити тягар лягає на плечі не тільки держави, але й самої громади, а саме її активних представників (громадські організації, об'єднання тощо). Однак держава має створити можливості для такої тісної співпраці, насамперед законодавчі. Приватному сектору має бути цікаво інвестувати у сферу доступу до мережі (наприклад, пільги, субсидії, податкові канікули). Зокрема, завдяки великій інвестиції в Аргентині став можливий розвиток магістральної мережі впродовж понад 30 000 кілометрів, при цьому Аргентина є восьмою за величиною державою у світі.

У відповідь на окреслені виклики в Україні створено Міністерство цифрової трансформації України, зокрема Положенням про міністерство передбачено, що саме цей орган здійснює моніторинг якості широкопasmового доступу до Інтернету. У програмі діяльності уряду, затвердженій на початку жовтня 2019 р., однією з цілей Міністерства зазначено забезпечення українцям користування високошвидкісним Інтернетом на всіх міжнародних автошляхах та в усіх населених пунктах. Задля цього міністерство планує провести дослідження стану

покриття території держави Інтернетом, а також законодавчо затвердити право громадян на швидкісний Інтернет [20].

15 жовтня 2019 р. депутати профільного комітету з питань цифрової трансформації внесли проєкт Закону про електронні комунікації (№ 2264) [21]. Як видається, саме цим Законопроєктом планують закріпити право на Інтернет шляхом оновлення переліку універсальних електронних комунікаційних послуг. За текстом проєкту такою послугою має стати послуга ширококутового доступу до Інтернету, що надаватиметься у фіксованому місці [22]. Згаданий законопроєкт пропонує під доступом до електронної комунікаційної мережі розуміти надання одним постачальником електронних комунікаційних послуг можливості користування спорудами електронних комунікаційних мереж іншому постачальнику електронних комунікаційних послуг на договірних умовах задля надання електронних комунікаційних послуг, а під доступом до інфраструктури електронних комунікаційних мереж – можливість користування інфраструктурою електронних комунікаційних мереж або її окремими елементами постачальниками електронних комунікаційних послуг на договірних умовах з власниками (володільцями) такої інфраструктури чи її елементів. Фактично термінологія відповідає тій, про яку йшлося вище, особливо з огляду на те, що Закон спрямований на приватний і публічний сектори, адже Закон визначає повноваження держави щодо управління зазначеною діяльністю та її регулювання, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у цій діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами [21].

Відповідно, дотримання умов доступу до Інтернету має забезпечувати пропускну здатність, необхідну для підтримки доступу споживачів до таких сервісів (стаття 54 проєкту Закону):

- 1) електронна пошта;
- 2) пошукові системи, що дають змогу шукати та знаходити будь-який вид інформації;
- 3) основні інструменти навчання та навчання в Інтернеті;
- 4) інтернет-газети або новини;
- 5) сервіс, що допомагає купувати або замовляти товари чи послуги в онлайн-режимі;
- 6) інтернет-банкінг;
- 7) доступ до послуг електронного урядування;
- 8) соціальні медіа та миттєві повідомлення;
- 9) дзвінки та відеодзвінки (стандартної якості).

Цікаво відзначити запропонований підхід авторів законопроєкту до врегулювання питання доступу для малозабезпечених сімей (для порівняння, з прикладом Аргентини, де також великий прошарок населення є малозабезпеченим). Так, автори законопроєкту пропонують забезпечити компенсацію витрат на отримання універсальних послуг особам, у яких середньомісячний сукупний дохід сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу (2 690 гривень на особу), фактично встановлюючи субсидію на Інтернет. Також у проєкті пропонуються заборони постачальникам Інтернету відмовляти в подальшому в наданні цих послуг особам з інвалідністю I та II груп, поточна заборгованість яких за отримані послуги не перевищує розміру однієї мінімальної пенсії за віком [21].

Висновки. Цінності, які формувалися протягом тривалого часу на попередніх етапах розвитку людства, завдяки інформаційному суспільству набувають нового змісту. Зміщуються акценти в правах, де особливу роль починає відігравати право на доступ до Інтернету. Інтернет перетворився на засіб, за допомогою якого люди реалізують низку загальноновизнаних прав, зокрема свободу слова, право на доступ до інформації, право на вільний розвиток своєї особистості, право на таємницю листування (у зв'язку з Інтернетом це читається як інтернет-листування) та телефонних розмов (в Інтернеті це, наприклад, таємниця скайп-зв'язку), право мирно збиратися, право об'єднуватися в політичні партії. Інтернет став важливим засобом комунікації, джерелом отримання й поширення інформації та публічною інфраструктурою. Він дає змогу кожній людині отримувати доступ до культурних, освітніх, громадських, політичних та інших ресурсів, різноманітних послуг тощо. Саме це дає підстави стверджувати, що право на доступ до Інтернету є фундаментальним правом людини.

Нині згаданий законопроєкт включений до порядку денного Верховної Ради. Якщо за нього проголосують в цій частині без змін, Україна зробить позитивний крок до утвердження права на доступ до Інтернету. Втім, те, яким чином держава впроваджуватиме ці норми в життя, покаже час.

Література:

1. High Level Internet Governance Exchange Day Zero of the XIVth Internet Governance Forum of the United Nations. *Bundesministerium für Wirtschaft und Energie*. URL: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/I/igf-high-level-internet-governance-exchange.pdf?__blob=publicationFile&v=8.
2. Бернерс-Лі Т., Фітцетті М. Заснування павутини. З чого починалася і до чого прийде Всесвітня Мережа / пер. з англ. А.В. Іщенко. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. 207 с.
3. Internet Access and Education: Key considerations for policy makers. *Internet Society*. November 2017. URL: https://www.internetsociety.org/wp-content/uploads/2017/11/Internet-Access-Education_2017120.pdf.
4. Татарова В.С. Особливості правового регулювання мережі Інтернет. *Управління розвитком*. 2014. № 6. С. 105–108.
5. Thirteenth Internet Governance Forum (IGF): 'The Internet of Trust'. *Internet Governance Forum*. URL: https://www.intgovforum.org/multilingual/index.php?q=filedepot_download/6037/1555.
6. Право на доступ до інформації у мережі Інтернет. *Правові особливості доступу до інформації та захисту прав у мережі Інтернет*. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12755/1/Osadko_194-204.pdf.
7. Мукомела І.В. Право на доступ до Інтернету: проблеми визначення та забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-77-85.pdf.
8. В Китає запущена першая сеть 4G. *Издание о высоких технологиях*. 2007. 29 янв. URL: <http://www.cnews.ru/news/line/index.shtml?2007/01/29/233142>.
9. Роговский Е.А. Кибер-Вашингтон: глобальные амбиции. Москва : Международные отношения, 2014. 848 с.
10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
11. Freedom of the Net. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/ukraine>.
12. В «ДНР» полностью перешли на российский интернет-трафик Strana.ua. 2017. March 7. URL: <http://bit.ly/2qM200A>.

13. KIIS // Динаміка користування Інтернет в Україні: травень 2017. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=705&page=2>.
14. Мінченко О.В. Вже більше половини жителів сіл в Україні користуються інтернетом. *Watcher*. 2018. January 17. URL: <http://watcher.com.ua/2018/01/17/vzhe-bilshe-polovyny-zhyteliv-sil-v-ukrayini-korystuyutsya-internetom>.
15. В Україні мобільний інтернет один із найгірших у світі. *OpenSignal // Hromadske*. 2016. August 17. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-ukraini-mobilnyi-internet-odyn-iz-naihirshykh-u-sviti-opensignal>.
16. Красномовец П.М. Lifecell, Киевстар и Vodafone запустили 3G в Черкассах – одном из последних областных центров без нового стандарта. *AIN*. 2017. March 16. URL: <https://ain.ua/2017/03/16/3g-v-cherkassax>.
17. Карпенко О.Г. «Киевстар», «Vodafone Украина» и lifecell получили лицензии на 4G в диапазоне 2600 МГц. *AIN*. 2018. January 31. URL: <https://ain.ua/2018/01/31/licenzii-na-4g>.
18. Интернета в Донецке нет? Что предлагают местные операторы «ДНР». *Novosti Donbassa*. 2017. October 21. URL: <https://bit.ly/2Laq2gx>.
19. IGF 2019 – Day 2 – Raum III – WS #371. Closing the digital gap for marginalized communities – raw. *Internet Governance Forum*. URL: <http://www.intgovforum.org/multilingual/content/igf-2019-%E2%80%93-day-2-%E2%80%93-raum-iii-%E2%80%93-ws-371-closing-the-digital-gap-for-marginalized-communities>.
20. Дворовий М.Г. Чи будемо ми говорити про право на Інтернет в Україні? *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/172446/2019-11-15-chi-budemo-mi-govoriti-pro-pravo-na-internet-v-ukraini>.
21. Проект Закону про електронні комунікації / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67082.

Vasylychenko O. Right to network access: to grant impossible not to grant

Summary. The author analyzes the right of access to the Internet in the broadest sense, with a primary focus on unrestrained physical access (the so-called physical barrier) to the Internet, because the development of information society is impossible without a modern and effective regulation of the electronic communications market. The lack of access to the Internet makes it impossible to exercise a number of human and citizen rights, thus making guarantees for their implementation online and the features of such implementation secondary to the availability of network access. Today, the Internet has become a key means by which people can exercise their right to freedom of thought and expression, guaranteed by the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights. The urgency of the topic is intensified by this November Internet Governance Forum, which, in the face of challenges with the immediate realization of human rights on the Internet and the problematic aspects of such implementation, still focuses on the issue of endless access. In particular, a fairly detailed analysis of the issue of the “digital divide” in Ukraine is provided in the report of the international organization Freedom House. Attention is paid to the current state of Internet access in Ukraine, given the existence of some uncontrolled territories in the east. The author also refers to the draft law “On electronic communications”, which defines the state’s powers to manage and regulate the said activity, as well as the rights, duties and responsibilities of individuals and legal entities involved in this activity or using electronic communications services.

Key words: Internet access, digital divide, infrastructure, Internet, human rights.